

FURQAT ADABIY MEROSIDA G'AZALLARNING O'RNI
РОЛЬ ГАЗЕЛЕЙ В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ ФУРКАТА

Marina Alina

Студентка 2-ого курса

*Специальность: Строительство зданий и сооружений
"Ташкентский архитектурно-строительный университет",
Республика Узбекистан, г. Ташкент*

ANNOTATSIYA

Bu maqolada g'azal janrining Furqat ijodidagi adabiy o'rni ko'rib chiqiladi. Furqat she'rlari mumtoz adabiyot an'analarini davom ettirishi, shoir janrga yangi, zamonaviy ruh olib kirgani, ularda o'zbek tilining unsurlaridan unumli foydalangani o'rganildi.

ABSTRACT

This article examines the literary role of the ghazal genre in Furkat's work. It has been studied that Furkat's poems continue the traditions of classical literature, that the poet brought a new, modern spirit to the genre, and effectively used elements of the Uzbek language in them.

Key words: lyrics, Furkat, ghazal, poetry, heritage, traditions of classical literature, linguistic value, language, style, nostalgia.

KIRISH

Zokirjon Halmuhammed Furqat Alisher Navoiy, Fuzuliy, Rudakiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Ogahiy kabi buyuk ijodkorlardan biridir. U o'zbek milliy tiklanishi adabiyotida g'azal janrining istiqboli va taraqqiyotiga munosib hissa qo'shdi.

Furqat 19-asrning ikkinchi yarmi – 20-asr boshlarida o'zbek xalq adabiyotining yetuk namoyandasi, ma'rifatparvar shoir, Qo'qon adabiy muhitining yirik namoyandasi sifatida tanilgan. U o'zining betakror lirikasi, ijodi, publitsistika, xattotlik va tarjima sohalaridagi sermahsul faoliyati bilan mashhur. Shoir butun ijodi davomida mumtoz she'riyatimiz an'analarini davom ettirib, uni yangi bosqichga olib chiqadi. Uning lirikasi, ayniqsa, g'azallari xalqparvarlik va zamonaviylik ruhiga to'la.

Furqat ijodi she'riyatda so'zga, uning shakl va mazmuniga yangicha yondashish bilan birga badiiy salohiyatdan yorqin foydalanish bilan ajralib turadi.

Ta'kidlash joizki, Furqat adabiy merosi, uning adabiyotimiz tarixidagi o'rni, shoir ijodi tili, uslubi xususiyatlarini o'rganish maqsadida Furqat ijodining batafsil ilmiy matni berilgan. Furqatning 1959-yilda nashr etilgan ikki jildlik "Tanlangan asarlar" asari bu borada muhim va nisbatan to'liq manba hisoblanadi. Shoir g'azalining bu ikki jildli "Mustazod", "Murabba", "Musaddas", "Masnaviy", "Fard", "Maktub" va

“Qasida”larida, odatda, uning she’riy asarlari devon tarzida berilgan. G‘azallar shoir lirik merosining asosiy qismini tashkil qiladi. Furqat adabiy merosida g‘azal janri alohida badiiy-lingvistik ahamiyatga ega bo‘lib, uning badiiy qobiliyati, yuksak iste’dodi, so‘z ishlatish qobiliyatini ifodalashda shoir g‘azalchiligi yetakchilik qiladi.

Olimlarning ta’kidlashicha, Furqat o‘z g‘azallarini yozib, divanlar yaratgan, ammo bu divanlar bizgacha yetib kelmagan. “Shuni nazarda tutgan holda, 1954 yili O‘zbekistonda taniqli adabiyot ixlosmandlari, taniqli murabbiy, qo‘qonlik ustoz Po‘latjon Qayumov shoirning 100 yilligi munosabati bilan shoir hayoti va ijodi haqida ma’lumotlar to‘pladi. Furqatning tug‘ilishi. Ular “Furqat qo‘lda yozilgan divan”ni yaratdilar. Devonda 152 g‘azal, 19 murabba, 8 muxammas va mustazad, 7 maktub va g‘azallar mavjud bo‘lib, shoirning she’rlari turli qo‘lyozma va toshbosma nusxalarga kiritilgan, shuningdek, "Turkiston o'lkasi xabarnomasi"da nashr etilgan va ilmiy va ilmiy jamoatchilikka ma'lum bo'lgan adabiy jamoa.

1990 yilda nashr etilgan “Furqat ijodi” kitobida quyidagi ma’lumotlar keltirilgan:

“G‘azallar – 272 (2293 bayt, 4586 bayt); mustazod - 1 (9 bayt, 36 bayt); jam – 2 (29 misra, 116 misra); muxammas - 25 (2039 ball, 1195 bayt); musadda - 4 (38 bayt, 288 bayt); musabb -1 (7 bayt, 49 bayt); tarji’band – 1 (12 misra, 216 misra); masnaviy - 15 (759 bayt, 1512 bayt), she’riy maktublar - 7 (259 bayt, 518 bayt), qasidalar - 5 (194 bayt, 388 bayt); tuyuq-2 (8 bayt); farz-1 (2 misra) – jami 8800 misradan ortiq Furqat she’riyati bor”.

Xalqining badiiy merosi

Furqat she’rlari mumtoz adabiyot an’analarini yangicha, zamonaviy ruh bilan davom ettirishi bilan qimmatlidir. Shuning uchun ham shoir she’rlari o‘sha davr xalqining badiiy merosi sifatida sevilib, kuylangan va e’zozlangan.

“...Mening g‘azallarim Farg‘ona viloyatida (ya’ni, tevarak-atrofdagi qishloq va shaharlarda) va boshqa mamlakatlarda mashhur bo‘ldi”, deb g‘urur bilan yozadi shoir. “...Bir varaq qog‘ozga bog‘lab, g‘azal va muxammaslarni to‘pladim”, deydi u. Afsuski, yuqorida aytib o‘tganimizdek, shoirning o‘zi yaratgan divanning taqdiri noma’lumligicha qolmoqda.

Zokirjon Furqat adabiy til imkoniyatlaridan to‘liq foydalanib, uning yordamida “an’anaviy timsol va badiiy ifoda vositalariga yangicha ruh, o‘ziga xos joziba bag‘ishlovchi o‘ziga xos ta’sirchan timsollar tizimini yaratdi. “To‘rtadur”, “surat”, “ko‘zlaring” g‘azallari ana shunday she’riyatning yorqin namunasi.

Professor Y.Solidjonov Furqatni “so‘zgo‘y shoir” deb ta’riflab, bir qator ilmiy kuzatishlarida shoir she’rlaridagi til boyligi, so‘zlarning tanlab qo‘llanishi misollarida bu fikrni bayon etadi.

Uning davrida Furqat yo‘lidan borgan, ijodiga xos bo‘lgan yo‘nalishni g‘oyaviy ruhda yaratgan shoirlar ko‘p bo‘lgan. 19-asrning ikkinchi yarmi — 20-asr boshlarida devonlik darajasiga ko‘tarilgan shoir mulla Umrzoq Abduvaliyning o‘g‘li G‘aribiy

(Shuhrat) (1877-1961) ulardan biridir. Ustozi Furqat an'analariga munosabati, adabiy ta'siri tufayli Furqatni she'riyat bilan bog'lagan. Furqatning ustoz ijodkor an'alarini munosib yetkazuvchi "bo'lurmu" ray g'azali bilan bog'langan Muhammad g'oyaviy-badiiy yaxlitligi G'aribiy qalami ostida davom etgan. Furqatning "Surmadin ko'zlar qaro" deb boshlanadigan mashhur g'azali bilan bog'langan Muhammad Furqat g'azallarining badiiy uslubini saqlab qolganligi bilan ham ajralib turadi. Muhammad so'zlarni shunday boshlaydi:

Bir parivash qomatin ko'rgach, bo'lubman hangu mang,
Lol aqlim, hush uchub, tahsinida boshlar garang,
Sharh qilsam vasfidin, ahboblar, manga qarang:
Surmadin ko'zlar qaro, qo'llar hinodin lolarang,
G'ozdin yuzlarda tobu vo'smadin qoshlar tarang.

Aytish kerakki, Furat g'azallari adabiy-badiiy san'atga juda boy bo'lib, g'azalarda badiiy naqqoshlik vositalaridan to'g'ri va unumli foydalanish natijasida lirik asar mazmuni va mohiyatining o'ziga xos ochilishiga erishgan.

Manbalarda aytilishicha, Furqat umrining so'nggi yillarida Yorkentda yaratilgan ikki jildlik asarlar to'plamini tuzishga kirishgan. U devonning birinchi jildini «Debochai avval» deb nomlab, unga g'azal va musomatlarni, ikkinchi jildini «Debochai sani» qo'shishni maqsad qilgan, ammo shoir bu ezgu maqsadiga erisha olmadi. Holbuki, shoirning uyg'ur tilidagi to'plami do'stlari, muxlislari va olimlari yordamida nashr etilgan. To'plamga 196 nafar shoirning eng ko'p she'rlari ham kiritilgan.

Furqat ijodidagi maqsadlar

Shoir adabiy merosida g'azal janrining badiiy-lingvistik ahamiyati juda katta. U 14-16 yoshidayoq bir joyda yashamay, eski Marg'ilonda, Yangi Marg'ilonda, Qo'qonda, Xo'jandda bo'lgan, Toshkentda bo'lgan. U she'rlarida qo'llagan turli o'ziga xos iboralarni topdi.

Biz, istig'no eli, qichqirmagan ma'voga bormasmiz,
Agarchandikim, xirman aylasa, dunyoga bormasmiz.

Bir qarashda 7 baytli (14 bayt) bu she'rda kibr, takabburlik, o'zgalarni mensimaslik ifodalangandek ko'rinadi. Ammo she'rning hech bir satrida "Erkaklar (men)" iborasining uchramasligi, lirik qahramonning ko'pchilik nomidan "Biz (biz)" deb o'ylashi asl fikrning noto'g'ri ekanligini isbotlaydi. "Biz – istig'no eli" va "Biz ellar – faqr elimiz" so'zlari hamjihatlik va birlikni anglatadi. Bu g'azalda Furqat ham ustoz Navoiy kabi inson va shoir sifatida hayot va ijodning bosh maqsadini, insoniylik mehrini, sha'ni va qadr-qimmatini hamma narsadan ustun qo'yishni aniq ifodalaydi.

Furqat g'azallarining mavzu mazmuni ham ahamiyatlidir. Vatanparvarlik, do'stlik va milliylik kabi mavzular alohida ahamiyatga ega:

Vatanning ishtiyoqin tortaram g'urbat g'ami bilan,

Turub erdim qutulmay g'ussau ranju inolardan. U o'z vatani Turkistonni, O'zbekistonni hamma joydan ko'ra ko'proq sevadi, o'z xalqining betakror manzaralari, kayfiyatini lirikaga mahorat bilan ko'chiradi. Shoirning "Fasli navbahor o'ldi", "Bahor ayyomida" kabi g'azallarida ona yurtidagi bahorning go'zalligi, hayotbaxshligi, hayotga muhabbat, yorug' va baxtli hayot umidi tasvirlangan.

Fasli navbahor o'ldi, ketibon zimistonlar,

Do'stlar g'animatdir, sayr etib gulistonlar.

Bu g'azalda Furqat tabiat go'zalligining hassos kuychisi sifatida namoyon bo'ladi. Eng muhimi, shoir insoniylik, bunyodkorlik va go'zallikni, ilg'or dunyoqarashni ulug'laydi.

Ma'lumki, Furqat lirik she'rlarining aksariyati xorijda bo'lgan davrda yozilgan. Bu o'z vatanini tashlab ketishga majbur bo'lgan vatanparvar shoir uchun katta fojia hisoblangani chuqur tashvishga soladi. Sog'inch va quvg'in dardi she'riy maktublari qatori she'rlarida ham asosiy mavzu bo'lgan.

Umuman, "Furqat she'rlarida hayot go'zalligini his eta olgan inson ovozi jo'sh uradi. Uning o'ziga xos uslubi, nafosat va tafakkur teranligi g'azallarini 19-asr oxiri – 20-asr boshlari o'zbek she'riyatining nodir durdonalaridan biriga aylantiradi". G'azallar shoir ijodiy merosining ulkan badiiy xazinasi bo'lib, ayni paytda o'ziga xos lisoniy ahamiyatga ega bo'lib, unda faol va samarali qo'llanilgan leksik birliklar shoir g'azallarining o'zbek tili taraqqiyotidagi alohida o'rnini belgilaydi.

Список литературы:

1. Qayumov A. Furqat ijodi.- Toshkent, 1990 y.
2. Tojiboev R. Furqatning manguligi. Uslubiy qo'llanma./ U. Jabborov, Q. Akmallidinov - Farg'ona, 2010 y.
3. Mo'minov I.M. 19-asr oxiri — 20-asr boshlarida O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy fikrning rivojlanish tarixidan.- Toshkent: O'zSSR Davlat nashriyoti, 1957 y.
4. Ismoil Portler. Yangi turk she'riyati / Jahon adabiyoti.- Toshkent, 1998 y.
5. Qahramonov Q. Adabiy tanqid: yangilanish jarayonlari.- Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009 y.